

70 jaar
bevrijding

Verhalen
van **ouderen**
uit gemeente
Buren

VRIJvertaald

Voorwoord

In ieder mens leeft een schat aan verhalen,
hoe ouder de mens hoe groter de schat.

Met trots presenteren wij u het zevende boekje uit de serie Vrij Vertaald. Een verzameling van verhalen rondom de bevrijding, ooggetuigenverslagen van ouderen uit de gemeente Buren. Als een reizend circus gaat Vrij Vertaald door Rivierenland, aan het eind van 2015 zal er van alle 10 gemeenten in Rivierenland zo'n boekje zijn. Onze theaterman Leslie Oostveen interviewt hiervoor ouderen uit heel de regio. Hij ontlokt hen verhalen en begeleidt hen in de presentatie daarvan. Schrijver Henk Fonteyn destilleert uit de interviews compacte verhalen, maar wel zo dat het verhalen met impact zijn. Het is dit jaar 70 jaar geleden dat Rivierenland werd bevrijd, dus is het nu de hoogste tijd om de verhalen veilig te stellen. Niet de grote wereldgeschiedenis maar de persoonlijke beleving van de Rivierenlanders. Rivierenland is bovendien een uniek gebied omdat de frontlinie een half jaar lang dwars door het gebied heeft gelopen en er daardoor grote belevingsverschillen zijn tussen de Rivierenlanders van boven en die van onder de Waal. Onderdeel van Vrij Vertaald is dat de verhalen van de ouderen worden doorgegeven aan de nieuwe

generatie. We laten scholieren kennis maken met de ouderen en hun verhalen, en vragen deze jongeren een eigen kunstzinnige invulling aan deze verhalen te geven. De ouderen vertellen hun verhalen aan de jongeren, de jongeren vertalen deze verhalen naar hun eigen belevingswereld en presenteren hun versie daarna weer aan de ouderen. De cirkel tussen de generaties is daarmee rond. Het is geweldig fijn dat we als organisatie van Vrij Vertaald mochten samenwerken met Zorgcentrum Oranjehof, Basisschool Koningin Beatrix, Historische Vereniging Pasqualini, Regionaal Archief Rivierenland en al de mensen die achter de schermen dit project hebben mogelijk gemaakt.

Wij wensen dat het lezen van dit boekje u net zo veel voldoening geeft als wij ervaren hebben bij het organiseren van dit project.

Hans van Gemert - *Projectleider Vrij Vertaald*

Inhoud

1. Een schop onder mijn kont van Kotälla - Dirk van Kuijlenborg	4
2. Als Dunja niet omgekomen was, was ik in Duitsland gebleven! - Johannes Verweij	7
3. We richtten onze nepgeweren op die Messerschmidt - Jan Thijsen	10
4. Mijn fiets was ik al na twee dagen kwijt! - Arie de Groot	13
5. Eenentwintig evacuees in een arbeiderswoninkje! - Dina Steenis	16
6. Buren zat in die dagen propvol Nederlandse militairen! - Dick Steenis	19
7. Mijn vader molk clandestien Duitse koeien tijdens de Engelse bombardementen - Adriaan de Heus	22
8. Er waren ruim tweehonderd radio's op zolder verstopt - Gerard van den Berg	25

Vrij Vertaald is een project waarbij ouderen worden gestimuleerd om verhalen te vertellen rondom het thema 70 jaar bevrijding. Deze verhalen worden doorgegeven via een presentatie aan een groep leerlingen van een middelbare school. De leerlingen van deze school gaan aan de slag met de verhalen. Het is de bedoeling dat de leerlingen de verhalen op een kunstzinnige manier gaan "vertalen", bijvoorbeeld door middel van een schilderij, gedicht of liedje. De leerlingen presenteren hun vertaling van de verhalen aan de ouderen.

Vrij Vertaald is een initiatief van Cultuur- en Erfgoedpact Rivierenland en wordt gecoördineerd door het Servicepunt Amateurkunst. Met Cultuur- en Erfgoedpact werken gemeenten en provincie samen aan de versterking van kunst en cultuur in de Gelderse regio's.

Cultuur- en Erfgoedpact Rivierenland bestaat uit de gemeenten Buren, Culemborg, Geldermalsen, Neder-Betuwe, Neerijnen, Maasdriel, Lingewaal, Tiel, West Maas en Waal en Zaltbommel.

Een schop onder mijn kont van Kotälla

Dirk van Kuijlenborg - 93 jaar

Voetballen was mijn grote hobby! Ik heb in Geldermalsen bij GVV gespeeld en later in Buren. Na de oorlog heb ik gelukkig mijn favoriete sport weer kunnen oppakken. Maar dat had heel anders kunnen aflopen!

Aanvankelijk merkten we in Erichem weinig van de oorlog. Duitsers zag je er maar zelden en het leven hervond voor ons weldra zijn gebruikelijke gang. Ik werkte bij een fruit-teler, Gerdinus Moree, aan de Erichemseweg. In maart 1943 moest ik voor hem met de trein naar Amsterdam. Hoewel ik toen al ruim de leeftijd had om voor gedwongen arbeid in Duitsland in aanmerking te komen, vertrouwde ik op mijn papieren. Daarin stond immers dat ik in de landbouw werkzaam was, dus onmisbaar voor de voedselproductie in ons land. Maar toen uitgerekend die dag de Duitsers een razzia in de trein hielden, hielp die verklaring me niet!

Ik werd in Amsterdam een paar dagen in de cel gezet en vervolgens afgevoerd naar het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort, waar de beruchte Joseph Kotälla een van de hoofdbewakers was. Ik heb van hem ook wel eens een harde schop onder mijn kont gehad. Er werd in Kamp Amersfoort veel geschopt en geknuppeld! Gelukkig kwam ik al op de eerste dag, nadat we via de zogenaamde rozentuin het kamp binnen gevoerd waren, een bekende uit de Betuwe tegen, Adje de Heus, die in diezelfde tijd bij een razzia in Tiel was opgepakt. Samen zijn we ook op 20 april, de verjaardag van de 'geliefde Führer', op transport naar Duitsland gezet. Ik was blij dat ik uit Kamp Amersfoort weg was! Ik heb er weinig anders gedaan dan wachten, afgezien van de paar dagen dat ik bij het zogenaamde aardappelcommando werd ingezet. Dan mochten we, onder gewapende begeleiding, op een naburige akker aardappels in zakken doen.

5

Handtekening van den houder
Signature du titulaire — Signature of bearer

Naam: Dirk Marinus van Kuijlenborg

Roepnaam: Dirk

Geboortedatum: 27-7-1922

Geboorteplaats: Erichem

Eenmaal in Duitsland werden we in Dreierwalde, in het Tecklenburgerland, achter prikkeldraad gezet. Bij Dreierwalde lag 'Fliegerhorst Hopsten', waar een squadron Duitse jachtvliegtuigen gelegerd was. Dat vliegveld werd nachts regelmatig door de geallieerden gebombardeerd. Als dwangarbeiders moesten wij overdag de gaten in de start-en landingsbaan weer dichtten zodat het vliegveld bruikbaar bleef voor de Duitsers. Bij één van die bombardementen is Ad de Heus er in alle consternatie tussenuit geknepen en heeft in de nabije omgeving zijn toevlucht gezocht bij een boerenfamilie, waar hij als knecht de rest van de oorlog heeft uitgediend. Hij is mij zelfs op een goede dag nog een kip komen brengen, gewoon door het gaas van het hek. De bewakers lieten hem begaan, ze dachten dat hij een Duitser was. Gek als het klinkt, maar aan die nachtelijke bombardementen raakte ik gewend, al was het voor ons als dwangarbeiders bepaald niet ongevaarlijk, want we moesten maar zien dat we de bunkers op tijd bereikten.

1

Een schop onder mijn kont van Kotälla

Dirk van Kuijlenborg- 93 jaar

Ons bestaan kenmerkte zich door heel hard werken, een vrije zaterdag of zondag kenden we niet, en het eten was zeer karig, vooral koolsoep, soms een sneetje brood. Gelukkig heb ik het zonder fysieke en mentale schade weten vol te houden. Toen de oorlog voorbij was, zijn we door de geallieerden met vrachtwagens opgehaald. Ik ben met een kameraad, Jan Geerts uit Oosterhout, meegegaan en heb daar nog een paar weken doorgebracht voor ik weer terug naar Erichem reisde. Dankbaar dat ik weer vrij was! En dat ik weer kon voetballen!

Canadezen passeren Buren 9-5-1945.

Als Dunja niet omgekomen was, was ik in Duitsland gebleven!

Johannes Verweij - 92 jaar

De negende was ik, in een gezin met dertien kinderen. Twee van hen waren overigens bij de geboorte gestorven. Dat gebeurde vaak in die tijd. We woonden op het Rot, aan de Lingedijk in Geldermalsen. Mijn vader had een gemengd boerenbedrijfje met een paar koetjes, een paard, wat fruitbomen, een stukje land. Het was hard werken en zodra we konden, moesten we helpen. Kersen keren, bieten pitten, aardappels rooien en kuilen.

Op mijn zestiende kon ik bij De Chamotte, de steenfabriek, aan de slag. Twee jaar later brak de oorlog uit. Er werkten veel jonge kerels op de steenfabriek. Dat hadden de Duitsers ook snel in de gaten. Regelmatig kwamen ze mensen oppakken om in Duitsland te werk gesteld te worden. Het zal in het voorjaar van 1943 geweest zijn dat het mijn beurt was. Op een maandagmorgen kwamen de Duitsers. Er werden wat lijsten geraadpleegd, en twee dagen later zat ik met nog veel meer Betuwnaren in de trein. Mijn vader reisde mee, bezorgd om mijn lot, en dat deden meer vaders. Maar toen de trein in Eindhoven stopte, hebben we gezegd: stap nou uit, want anders zitten jullie straks ook nog in Duitsland! We zijn die dag doorgereisd naar Dortmund, waar we 's nachts in de trein geslapen hebben. Daags daarop reden we door naar Gelsenkirchen. Allemaal plaats en waar ik nog nooit van gehoord had. En Duits verstond ik ook niet!

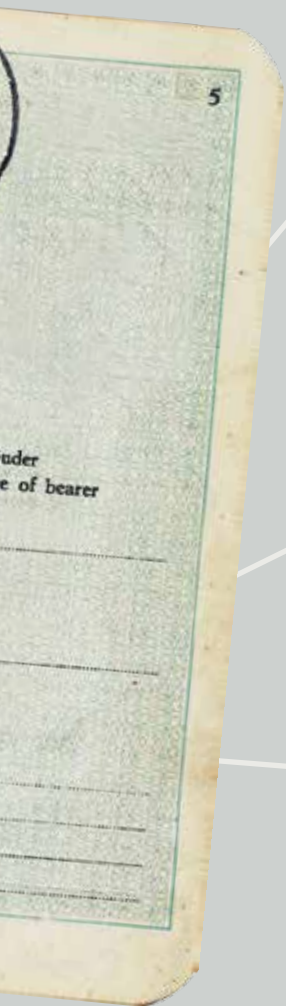
2

Als Dunja niet omgekomen was,
was ik in Duitsland gebleven!

Johannes Verweij - 92 jaar

In Gelsenkirchen kregen we onze werkplek toegewezen. Ik ging met nog vijf Betuwnaren naar de Prosper benzinefabrieken in de omgeving van Gelsenkirchen. Daar werkten ontzettend veel buitenlanders: Fransen, Belgen, Italianen, Russen. Ook was er een kamp met 600 Russische arbeidsters. Daar maakte ik kennis met Dunja Nebrada. We gingen geregeld samen uit. Verbazend? Je moet bedenken dat we eigenlijk geen dwangarbeiders waren, zelfs al had ik er natuurlijk niet vrijwillig voor gekozen om in Duitsland te werken. Maar we kregen fatsoenlijk betaald en ik ben in de twee jaar dat ik in Duitsland gewerkt heb, zelfs driemaal met verlof naar huis geweest. We konden naar de bioscoop of het vari  t  theater in Gelsenkirchen, al haalden we dan eerst wel het borstembleem van onze kleding waarop stond dat we buitenlandse arbeiders waren. Dat voorkwam incidenten met de lokale opgeschoten jongeren die graag de confrontatie met de buitenlanders aangingen.

Ik had het er goed. Natuurlijk, de omstandigheden waren sober. Het eten bestond vooral uit koolsoep en karige porties brood, en de WC was een melkbus in onze slaapzaal, waarop je open en bloot je behoeften deed. Maar de sfeer was prima. Ik kon goed opschieten met de buitenlandse collega's en leerde al doende een aardig mondje Duits en zelfs wat Russisch. Ook met de Duitse Meister, ene Oberlack, kon ik het goed vinden. We zijn nooit mishandeld en we hoefden ook geen extreem lange werkdagen te maken. Als Dunja niet omgekomen was bij een Engels bombardement, waren we samen in Duitsland gebleven.

De Prosper benzinefabrieken waren een gewild doelwit voor de geallieerde bombardementen. Er waren wel bunkers, maar niet genoeg en niet goed genoeg. Bij de Russinnen ontbrak zelfs elke vorm van bescherming. Zelf had ik van bakstenen en cement een bunkertje gebouwd in de werkplaats, waarin ik met een man of tien kon schuilen als dat nodig was. Bij een bombardement stonden die muurtjes te schudden! Maar die Russische vrouwen konden haast nergens heen. In het voorjaar van 1945 is Dunja, met vele anderen, gesneuveld. De totale fabriek en alle legeringsfaciliteiten werden verwoest. Ik ben nog bij het graf wezen kijken, waar zij met zeven vriendinnen begraven is. Daarna ben ik er met Jan Vrouwerff uit Geldermalsen tussenuit geknepen. 's Nachts sliepen we in greppels, overdag liepen we gewoon tussen de Duitse pantservoertuigen door, nonchalant 'Heil Hitler' roepend. Zo kwam ik terug in Nederland, veel ervaringen rijker. Terugkijkend zeg ik, ondanks alle treurige gebeurtenissen: "Ik heb nooit meer in mijn leven zo mooi gewerkt als daar in Duitsland, in de oorlog!"

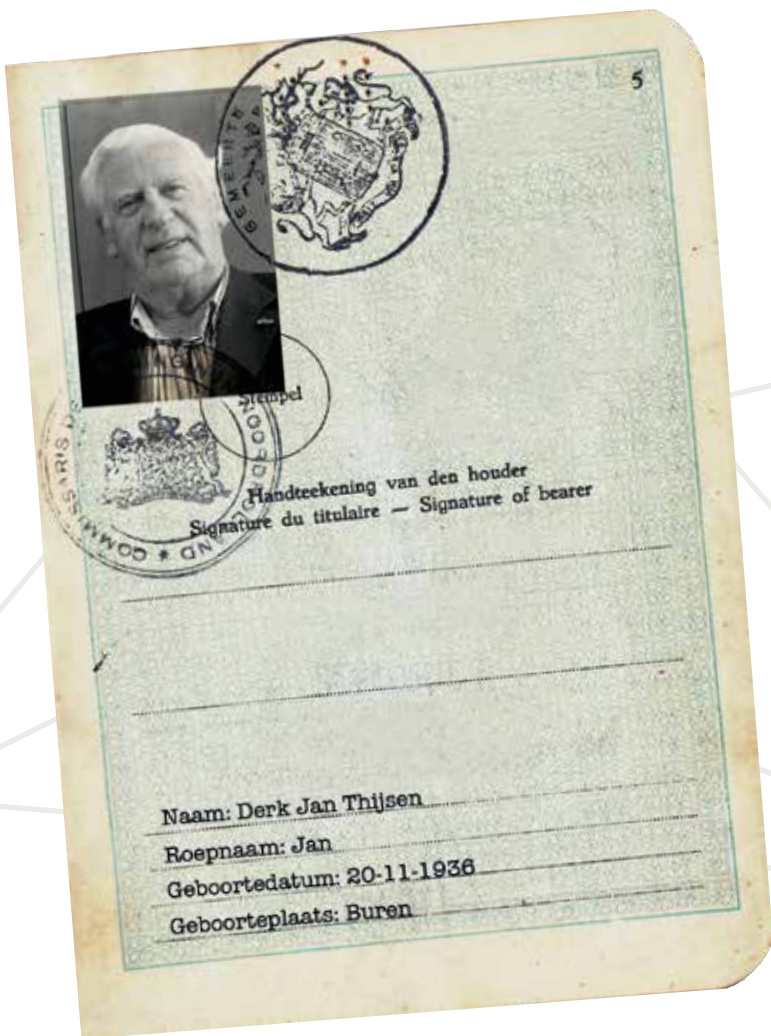
We richtten onze neppeweren op die Messerschmidt

Jan Thijsen - 78 jaar

Toen de oorlog uitbrak was ik nog een jochie. Toch heb ik scherpe herinneringen. Zelfs al uit 1939. Mijn vader was gemobiliseerd en als adjudant geplaatst bij de generale staf in Den Haag en ik zie nog voor me hoe mijn moeder huilde als hij weer weg moest. Zoiets maakt indruk op een kind! Zij had haar handen natuurlijk vol, we hadden in de Peperstraat een boekwinkel en drukkerij, dat moest allemaal doordraaien.

Ook de evacuatie naar Montfoort, in die eerste dagen van de oorlog in mei 1940, staat me nog helder voor de geest. Mijn vader zat in Den Haag, mijn moeder moest alles regelen. Ik zie ons nog gaan, bepakt en bezakt, in een taxi van Job de Jong. Moeder met mijn broertje Gijsbert op schoot, amper een jaar oud. Ook zie ik nog hoe mijn grootvader, die bij ons inwoonde, een grote zak koren onder een afdakje leegstortte. Voor de kippen! Hij hield er rekening mee dat we maanden van huis zouden zijn! Het werd uiteindelijk maar een week.

Ook herinner ik me nog de Duitse soldaten die bij ons ingekwartierd waren. In de tonvormige gewelven van onze keldervertrekken hadden ze hun slaapplekken en hun werkplek, waar ze de verbindingen met Duitsland onderhielden. Ook ontvingen ze er hun vriendinnetjes. Dat zagen wij natuurlijk, want ze kwamen allemaal door onze voordeur die dag en nacht open moest blijven. Met de Duitse soldaten konden we doorgaans best overweg. Het waren geen SS'ers, maar dienstplichtige mannen die naar hun eigen gezinnen verlangden. Ik weet nog dat een kapitein regelmatig met mijn broertje Tony die in 1942 geboren is, op schoot zat. We hebben hen ook wel tegen mijn vader en moeder over de oorlog horen zeggen dat die 'nicht lange mehr dauern wird'. Die mannen wilden maar één ding en dat was: levend en wel bij hun familie thuiskomen. Als ze naar het frontgebied rond Tiel moesten, waren ze doodsbang.

In de oorlog was er niet zoveel drukwerk te produceren, maar mijn vader heeft handig gebruik kunnen maken van zijn hypermoderne snijmachine. Het apparaat was messcherp. Je kon er 500 vel luchtpostpapier in één keer mee doorsnijden, als iemand tenminste het vliegwiel in beweging bracht, want stroom hadden we niet meer. Van dat luchtpostpapier sneed hij vloeitjes om sigaretten van te draaien. Veel mensen konden in de oorlog het roken niet laten en teelden zelf tabak. Van de opbrengst van de vloeitjes kon mijn vader dan weer carbid kopen, zodat onze twee carbidlampen konden branden.

We waren in de oorlog omringd door soldaten. Ze zaten in de voorkamer en in de kelder. Begrijpelijk dat mijn vriendjes, mijn broertje Gijsbert en ik, dikwijls soldaatje speelden. We hadden namaakgeweren met prachtig geslepen houten kolven, net echt! Als 'helm' vouwden we een steek van een Duitse krant, later van de 'Teisterbander', toen een van ons had opgemerkt dat het toch niet helemaal in de haak was dat wij met zo'n Duitse adelaar op ons hoofd rondstapten. Er vlogen regelmatig Duitse jachtvliegtuigen laag bij ons over, de bekende Messerschmidts die de geallieerde aanvallen moesten verstoren.

We richtten onze nepgeweren op die Messerschmidt

Jan Thijsen - 78 jaar

Op zekere dag deden wij tijdens ons spel alsof we vanuit onze tuin op zo'n vliegtuig schoten en richtten dus onze namaakgeweren naar boven. Tot onze grote schrik keerden die jager daarop terug, vloog weer een rondje om de kerktoren en schoot vervolgens zijn mitrailleur in onze richting leeg. We wisten niet hoe snel we onder de snijmachine moesten wegkruipen! Alle ramen van de drukkerij waren gesneuveld en mijn vader verzocht ons dringend om voortaan van dit soort spelletjes af te zien!

Van de bevrijding weet ik nog dat ik een stukje op een tank mocht meerijden met de Canadezen. En dat ik chocola van hen kreeg. Kort daarna heeft mijn moeder uit een Canadees uniform voor mijn broer en mij een militair tenue laten maken. We gingen er trots mee naar school!

Familie Thijsen

Jan Thijsen

Mijn fiets was ik al na twee dagen kwijt!

Arie de Groot - 89 jaar

Hoe komt een Scheveninger in Buren? Ik kreeg in 1944 een oproep om als dwangarbeider in Duitsland te komen werken. Daar had ik geen zin in! Ik besloot onder te duiken. Aanvankelijk probeerde ik dat in de Noordoostpolder, maar het lukte me niet om daar een onderduikadres te vinden. Daarop ben ik naar mijn oudere zus Bep gegaan die in Geldermalsen diende bij een gezin, waarvan de man contacten in het verzet had. Zo belandde ik in de zomer van 1944 bij de familie Boon in Buren. De familie Boon had een kruidenierswinkel aan de Markt. Overdag hielp ik daar gewoon in de zaak en bracht ik boodschappen rond. Om te slapen zou ik elke avond voor spertijd op de fiets naar de familie Brouwer in het veld gaan. Dat duurde echter maar twee dagen, toen werd mijn fiets al door de Duitsers gevorderd. De rest van mijn onderduiktijd heb ik dus moeten lopen. Ik had een vervalst persoonsbewijs, dat aangaf dat ik in 1927 geboren was i.p.v. in 1926.

Daarmee ben ik die maanden in Buren tot de bevrijding prima doorgekomen. Het werd zelfs niet echt spannend toen in het voorjaar van 1945 een aantal Duitse officieren inkwartiering kreeg in de voorkamer bij Job Boon. Niemand heeft ooit lastige vragen gesteld.

Na de bevrijding ben ik zo snel mogelijk terug naar Scheveningen gegaan. Voor mijn moeder was de oorlog aanzienlijk zwaarder geweest dan voor mij. In 1942 was mijn vader na een ogenschijnlijk kleine operatie onverwacht op 54-jarige leeftijd overleden. En tot overmaat van ramp werden we in datzelfde jaar gedwongen om ons huis in Duindorp te verlaten, omdat de Duitsers met de aanleg van een grote anti-tankgracht begonnen. Dat was onderdeel van de zogenaamde Atlantikwal. Je leest daar in de geschiedenisboeken niet veel over, maar heel de Scheveningse bevolking moest gedwongen vertrekken. En er was niets voor ons geregeld.

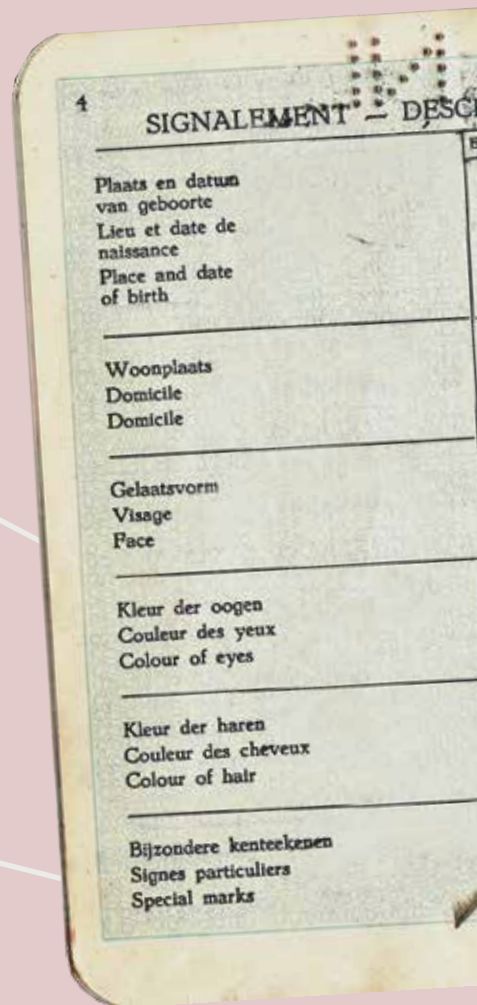
Mijn fiets was ik al na twee dagen kwijt!

Arie de Groot- 89 jaar

Mijn moeder is aanvankelijk met mijn jongste broer Maarten bij familie in Den Haag beland. Daarna kreeg zij een paar kamers toegewezen in de Copernicusstraat in Den Haag, waar ze tot het einde van de oorlog gebleven is. Ons huis in Duindorp was na de oorlog een smerige ravage.

Mijn oudste broer Piet was door de Duitsers als dwangarbeider ingezet bij de Organisation Todt. Ook mijn broer Jan werkte als dwangarbeider, in Duitsland. Hij had niet willen onderduiken, zo kort na het overlijden van mijn vader, omdat hij bang was dat mijn moeder daar last mee zou krijgen. Die had al genoeg te dragen. Ik heb, twee jaar later, een andere afweging gemaakt en gelukkig heeft mijn moeder daar geen moeilijkheden om gehad. Maar wel verkeerde ze al die oorlogsjaren in onzekerheid over het lot van haar jongens.

Eenmaal weer thuis in Scheveningen kwam er al snel een verzoek uit Buren van een zoon van Job Boon of ik wilde komen helpen in zijn nieuw begonnen bakkerij. Mijn moeder zei: 'Gaan! Die mensen hebben jou geholpen, nu moet je hen helpen!' Dat heb ik gedaan, tot oktober 1946. Toen moest ik in militaire dienst en ik zwaaide pas in 1949 af. Toen wist ik nog niet dat ik in 1952 met een Burensse zou trouwen!

RIPTION.

Echtgenote - femme - wife.

Stempel

Handtekening van den houder
Signature du titulaire — Signature of bearer

Naam: Arie Anthonie de Groot

Roepnaam: Arie

Geboortedatum: 25-5-1926

Geboorteplaats: Scheveningen

5

Job Boon

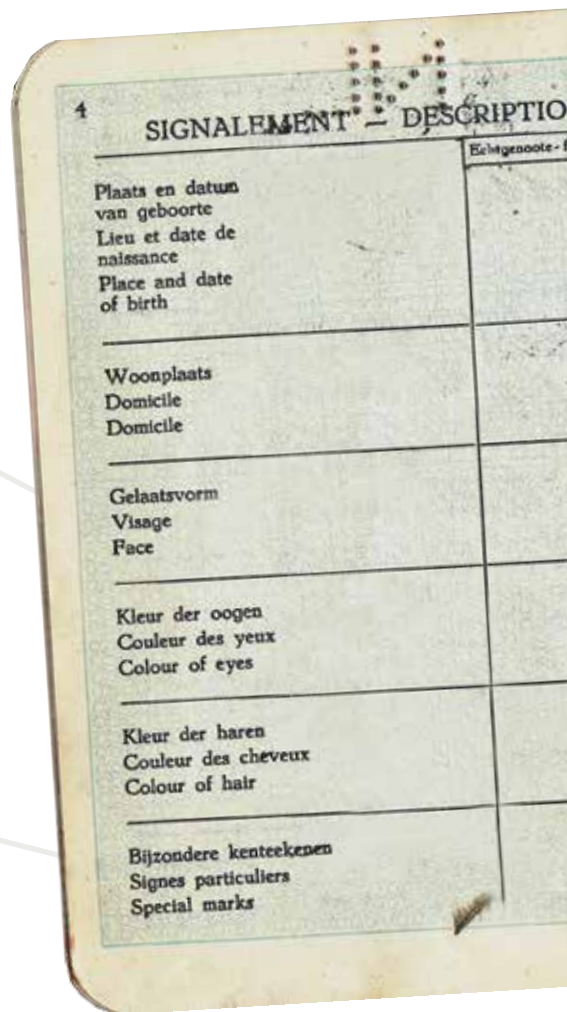
Eenentwintig evacuees in een arbeiderswoninkje!

Dina Steenis - 84 jaar

Van de eerste oorlogsdagen herinner ik me alleen nog de smaak van de biscuits die de Nederlandse militairen uitdeelden toen ze vertrokken. Ze lieten hun materieel bij het Amsterdam Rijnkanaal achter toen ze moesten terugtrekken en hebben alles onder water gezet. Maar de droge biscuits deelden ze in Zoelen uit.

Na de capitulatie hervatte voor ons het leven z'n normale gang. Toch was er iets veranderd: Ik moest Duits leren op school! En af en toe moesten we via de telefoon een soort mondelinge toets afleggen! Kennelijk controleerde een Duitser aan de andere kant van de lijn of we wel serieuze vorderingen maakten. Ik weet nog dat ik via de telefoon in het Duits tot tien moest tellen: 'ein, zwei, drei, vier, fünf...'

Pas in het najaar 1944 kwam de oorlog dichterbij. De Engelsen zaten toen aan de overkant van de Waal en beschoten van daaruit de Duitsers in Tiel. Van tijd tot tijd kwamen de projectielen ook in Zoelen neer. Mijn moeder en ik hebben een keer in een droge sloot moeten duiken, met ons kistje met jam, dat gelukkig heel bleef!

N.
- wife.

Handtekening van den houder
Signature du titulaire — Signature of bearer

Naam: Dina Steenis

Roepnaam: Dina

Geboortedatum: 22-3-1931

Geboorteplaats: Zoelen

In oktober 1944 kregen we evacuees uit Kesteren, allemaal familieleden van mijn moeder met hun gezinnen. In totaal 21 mensen. Dat was veel, in ons kleine huisje, waarin we zelf al met z'n achten woonden. De kinderen sliepen allemaal op de grote zolder, beneden waren twee bedsteden, daar lagen de zieken, want er heerste difterie onder ons dak. De rest sliep in het achterhuis. Omdat mijn vader zelf groenten verbouwde en we een varken hadden geslacht, kwamen we geen voedsel te kort. Maar het varken was dat jaar wel snel op!

De familie uit Kesteren was streng gelovig. In Zoelen waren we wat losser. Als kinderen zeiden we bijvoorbeeld wel eens tegen elkaar: 'Ik zal je op je donder slaan!' Toen opoe uit Kesteren dat hoorde, was ze hevig geschokt en zei: 'Keind, keind, dat mag je toch niet zeggen!' Maar ik wist niet eens wat ik niet mocht zeggen! De neefjes en nichtjes uit Kesteren vonden het trouwens wel mooi, al die verboden woorden die ze van ons leerden...

Eenentwintig evacuees in een arbeiderswoninkje!

Dina Steenis - 84 jaar

De familie is van oktober tot enkele weken na de bevrijding bij ons gebleven, want ze konden niet meer in hun huizen terecht. Kesteren was zwaar verwoest door de oorlogshandelingen. Ondanks dat we al die tijd met zovelen onder één dak moesten wonen, is de sfeer goed gebleven. Er viel wel eens een woord, maar dan trad er altijd wel één van de tantes verzoenend op.

Toen de Canadezen met hun tanks in Zoelen kwamen, ben ik als 14-jarig meisje nog bij hen om sigaretten gaan bedelen. Niet voor mezelf hoor, ik wilde mijn vader blij maken! Maar de soldaten zeiden: chocola kun je krijgen, voor sigaretten ben je nog te jong!

Oorlogsmonument op de begraafplaats in Zoelen

Buren zat in die dagen propvol Nederlandse militairen!

Dick Steenis - 88 jaar

Mijn ouderlijk huis stond aan wat destijds de Schoolwal heette, tegenwoordig Achterbonenburg. Daar woonde ik met mijn oudere zuster en mijn ouders. Vader was letterzetter bij drukkerij Thijsen.

Ik ben in 1941 van de lagere school gekomen, een jaar later dan gebruikelijk. Dat kwam omdat in de tweede helft van 1939 onze school, net als veel andere gebouwen in Buren, door de Nederlandse krijgsmacht gevorderd was om de gemobiliseerde troepen onder te brengen. Buren zat in die dagen propvol Nederlandse militairen! Dat was voor ons jongens natuurlijk geweldig, wij waren niet bij hen weg te slaan. Één van hen, soldaat Van der Heijden, helemaal uit Friesland afkomstig, kwam 's avonds altijd koffie drinken bij ons thuis. Er was van hogerhand aan de Burensse bevolking gevraagd om wat aandacht aan de militairen te besteden, want die mannen verveelden zich natuurlijk verschrikkelijk.

Na de lagere school heb ik allerlei baantjes gehad. Het begon met seizoenswerk in de boomgaard van Beekman, van wie Jan de Jong altijd de kersenoogst kocht. Ik moest in de oogsttijd 'kersen keren', ik liep van het vroegste morgenlicht tot het donker met een ratel door de bogerd. Maar het betaalde goed: tien gulden per week, in die tijd voor een jonge jongen een heel mooi bedrag! Van Jan de Jong heb ik de eerste beginselen van de economie geleerd. Hij gaf me kersen mee voor thuis, hoewel de oogst dat jaar niet geweldig was. Toen Beekman hem waarschuwde om niet te royaal uit te delen, zei hij: 'Als ze duur zijn, verdien ik goed en kan ik gerust wat weggeven. Als ik heel veel kersen heb, moet ik alles verkopen om nog een paar centen te verdienen!' Er volgden nog meer baantjes, onder meer bij de winkel van Boon, waar ik Arie de Groot heb leren kennen die daar ondergedoken was voor de Arbeitseinsatz. Na de oorlog werd hij mijn zwager!

Buren zat in die dagen propvol Nederlandse militairen!

Dick Steenis- 88 jaar

Zelf kreeg ik als 17-jarige ook een oproep om in Duitsland te komen werken, maar op dat ogenblik werkte ik bij 'De Oranje', een zuivelfabriekje aan de Lingedijk, tegenover de Rooms Katholieke kerk. Ik beschikte over een 'Schein', een document dat verklaarde dat ik niet gemist kon worden omdat ik in de voedselvoorziening werkzaam was.

Overigens heb ik in de laatste oorlogsmaanden wel dwangarbeid moeten verrichten in onze eigen regio. Zo zijn we een keer een week lang naar Aalst, aan de Rijnsoever, getransporteerd voor graafwerkzaamheden. Ik heb samen met een maat nog geprobeerd om weg te komen. We hadden ons in een hooiberg verstopt. Maar we waren gezien. 'Hier haben die Zwei sich versteckt', riepen ze en schoten een paar keer in de lucht. Nou, dan kom je wel beneden! Onze straf? We kregen geen broodbonnen. Dat was afzien bij dat zware lichamelijke werk!

Het was in de laatste oorlogswinter. We hadden op zekere dag van de Duitsers te horen gekregen dat we moesten evacueren. Ze zouden de zaak onder water gaan zetten! Hoewel we normaal 's avonds na spertijd nooit op straat kwamen, liepen alle Burenaren nu buiten te hoop. Wat te doen? Gaan? Of hopen dat het loos alarm zou zijn?

4

SIGNALEMENT — DESCRIPTION

Eintragssorte -

Plants en datum van geboorte Lieu et date de naissance Place and date of birth	
Woonplaats Domicile Domicile	
Gelaatsvorm Visage Face	
Kleur der oogen Couleur des yeux Colour of eyes	
Kleur der haren Couleur des cheveux Colour of hair	
Bijzondere kenteekenen Signes particuliers Special marks	

N.
temme - wile.

Stempel

Handtekening van den houder
Signature du titulaire — Signature of bearer

Naam: Dick Steenis

Roepnaam: Dick

Geboortedatum: 1-9-1927

Geboorteplaats: Buren

Er gingen geruchten dat een paar Duitse officieren in een dronken bui dit bevel hadden uitgevaardigd. Mijn vader zei: 'Ik blijf!' Maar voorzichtigheidshalve hebben we wel alle spullen naar de bovenste verdieping gedragen. Ook bij de oude meneer Thijsen, de vader van de directeur van de drukkerij, heb ik nog helpen sjouwen. Daarna ging ik naar Jan Kulker, de schoenmaker, waar ik vaak in de werkplaats te vinden was, om ook daar een handje te helpen. Toen ik de huiskamer binnen stapte, zat daar een man met een snor die me vaag bekend voorkwam. Maar pas toen ik zijn zegelring zag, wist ik wie hij was: het was burgemeester Knobbout, die in die dagen ondergedoken was. Hij vroeg me of ik diezelfde avond nog een boodschap naar de familie Kolff in Deil wilde brengen. Ik antwoordde dat ik daarvoor toestemming van mijn ouders nodig had en ging het thuis vragen. Mijn vader vond het niet goed. Dat ben ik toen weer aan Knobbout gaan zeggen. Het was de laatste keer dat ik hem gezien heb. Hij schijnt diezelfde nacht op weg terug naar zijn onderduikadres bij Van Coeverden in het donker te water geraakt te zijn in het plantsoen. In februari 1945, toen het ijs ging smelten, heeft men zijn lichaam in de vijver aangetroffen. Tot op de dag van heden blijft het gissen wat er precies gebeurd is in die nacht.

Mijn vader molk clandestien Duitse koeien tijdens de Engelse bombardementen

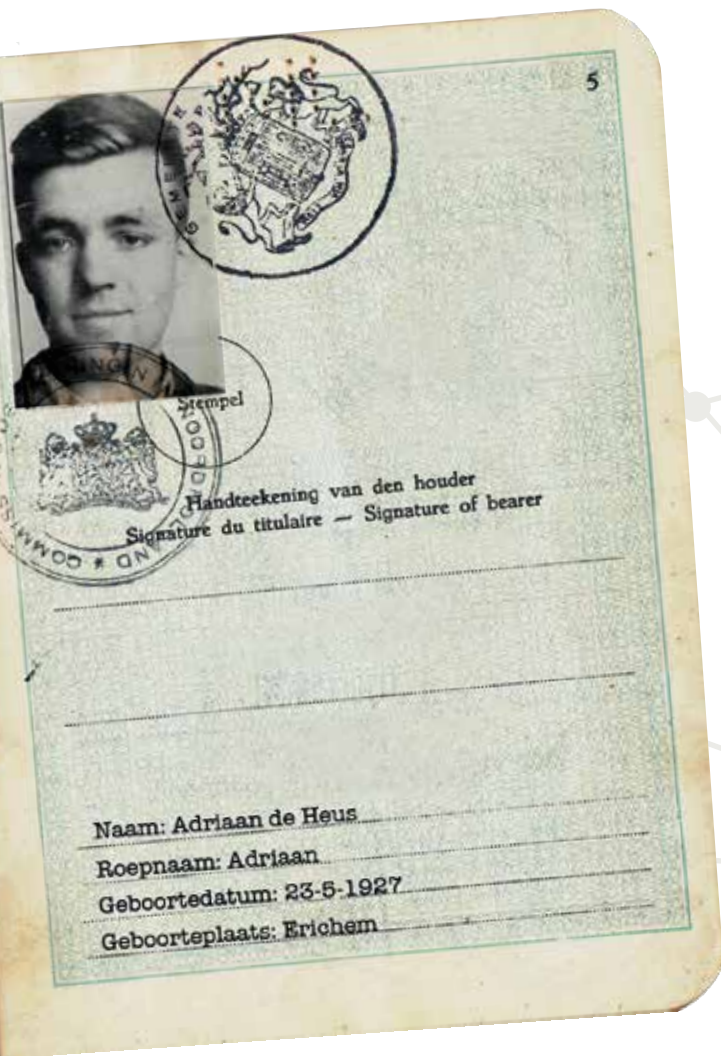
Het verhaal van Adriaan de Heus †
verteld door zoon Henny de Heus

Mijn vader groeide op in een boerengezin. Zijn vader, Dirk Jan de Heus, was een klein boertje met een gemengd bedrijf. Wat koeien, kippen, fruitbomen. Ik herinner me nog de waterpomp in de keuken bij opa en oma, en de waterput buiten. Voor de oorlog was er maar één lamp, een gaslamp, en die hing boven de keukentafel. De radio werkte op een accu en af en toe moest die op een handkar naar Buren om opgeladen te worden. Adriaan was bijna zeventien toen de oorlog uitbrak. Een riskante leeftijd, maar omdat hij in de voedselvoorziening werkzaam was, wist hij gedwongen tewerkstelling in Duitsland lange tijd te omzeilen. Totdat hij in maart 1943 een keer een bioscoop in Tiel bezocht. Alle driehonderd bezoekers werden door gewapende Duitse soldaten naar buiten gesommeerd en alle mannen die in aanmerking

kwamen voor Arbeitseinsatz werden afgevoerd naar Kamp Amersfoort. Toen hij daar door de poort kwam, zag hij Dirk van Kuijlenborg, een dorpsgenoot uit Erichem die bij een razzia in de trein naar Amsterdam was opgepakt. Vader riep hem en had meteen zijn eerste pak rammel van een Duitser te pakken! In Kamp Amersfoort was mijn vader samen met Dirk ingedeeld bij het aardappelcommando.

Samen maakten zij ook deel uit van de trein vol dwangarbeiders die op 20 april bij wijze van verjaardagscadeautje aan Hitler naar Duitsland reed. Net als Dirk kwam hij terecht in Dreierwalde op vliegveld Hopsten, waar heel veel buitenlandse dwangarbeiders onder slechte omstandigheden te werk gesteld waren.

Na de oorlog is becijferd dat er ruim 700 mensen zijn overleden aan de combinatie van ontoereikend voedsel en zware en langdurige lichamelijke arbeid. Bovendien stond het vliegveld, inclusief de accommodatie waar de arbeiders gevestigd waren, aanhoudend bloot aan Engelse bombardementen. De omstandigheden waren dusdanig slecht, dat meerdere dwangarbeiders zich vrijwillig voor het zogenaamde 'Oost-leger' meldden. Ze gingen dus in Duitse krijgsdienst. De motivering? 'Dan krijgen we tenminste goed te eten!'

Mijn vader was een jongen van het platteland die zichzelf goed wist te redden. Hij kon een konijn of kip slachten, hij kon een koe melken, kortom, hij zat niet voor één gat gevangen. Als tijdens de Engelse bombardementen iedereen de schuilkelders indook, maakte mijn vader met wat kameraden gebruik van de verwarring en de duisternis en ging er vandoor om in de naburige omgeving te stropen en clandestien een paar koeien te melken. Zo wist hij zijn karige rantsoen aan te vullen.

Tijdens een van die bombardementen heeft hij definitief de benen genomen. Als boerenjongen kwam hij gemakkelijk aan de slag bij een Duitse boer in het dorpje Hopsten, vlakbij het kamp. Hij was heel welkom bij de familie Bröntz. August kon wel een goede knecht gebruiken, de meeste Duitse mannen lagen immers aan het front. Mijn vader heeft het er goed gehad en kreeg zelfs verkering met de dochter van de plaatselijke schoenmaker! Maar die relatie heeft geen stand gehouden.

Mijn vader molk clandestien Duitse koeien tijdens de Engelse bombardementen

Het verhaal van Adriaan de Heus †
verteld door zoon Henny de Heus

Tegen het einde van de oorlog kreeg hij hevige difterie en belandde in een Duits ziekenhuis. Zo kwam het dat hij pas in oktober 1945, vijf maanden na de bevrijding in Erichem terugkeerde, waarna hij al snel aan het werk ging bij boer Sijtveld in Kapel-Avezaath. Daar heeft hij toen ook mijn moeder ontmoet.

Mijn vader heeft altijd veel verteld over zijn ervaringen. Als klein jongetje al spitste ik dan mijn oren. Toen hij in 1965 met mijn oudste broer naar Duitsland reisde om de familie Bröntz en de schoenmakersfamilie nog eens te ontmoeten, was ik haast niet te houden: Ik wilde ook zien waar hij geweest was! En zo gebeurde het dat ik in 1967, 17 jaar oud, op mijn brommertje die kant uit reed, met vijfendertig gulden op zak. Ik ben er hartelijk ontvangen en mocht bij de schoenmaker overnachten. En onderweg kocht ik voor één gulden de single 'Keep on running' van de Spencer David Group!

Er waren ruim tweehonderd radio's op zolder verstopt

Gerard van den Berg - 81 jaar

In het jaar 1935 werden mijn 4 broers, mijn zusje en ik wees. Wij kwamen in het Weeshuis terecht, bij vader en moeder de Ridder, die voor in totaal negentien kinderen in uiteenlopende leeftijden zorgden. In de nacht van 10 mei 1940 werd Mien, de naaister van het Weeshuis, 's nachts wakker van het geluid van vele vliegtuigen! Zij wekte op haar beurt de weesouders en dezen besloten onmiddellijk alle kinderen uit bed te halen. Daar stonden we 's nachts in de hal, slaapdronken en verward. De andere morgen vroeg, rond 07.00 uur, stond het Rode Kruis voor de deur. Het Weeshuis moest onmiddellijk ontruimd worden! Wij werden zolang ondergebracht in verenigingsgebouw 'De Harmonie'. Dat was behelpen, eten voor ruim twintig mensen koken op één butagasstelletje! Twee dagen later evacueerden we naar Montfoort. De jongens met vader De Ridder op de fiets. Onderweg moesten we bij Culemborg een greppel induiken om aan het Duitse vuur te ontkomen, maar we arriveerden heelhuids in Montfoort. Met vader en moeder de Ridder, 19 kinderen, het gezin van onze hovenier/ klusjesman Hoogteijling en Mien, de naaister, in een veel te klein arbeiderswoninkje! Na twee dagen mochten we gelukkig terug. We hebben wel een week rommel moeten opruimen!

Gerard met de weeshuisouders.

Er waren ruim tweehonderd radio's op zolder verstopt

Gerard van den Berg- 81 jaar

Het eerste oorlogsjaar verliep voor ons vrij rustig. Notaris Van Everdingen, lid van het curatorium, had met de Duitse Ortskommandant stellige afspraken weten te maken: Er zouden geen Duitse militairen in het Weeshuis ingekwartierd worden. Dat is tot begin 1945 ook niet gebeurd. En er waren veel Duitsers in Buren! In de lagere school, in 'De Harmonie', en in de hooiberg bij de familie Rijnberk. In het tweede oorlogsjaar moesten op last van de Duitsers alle radio's worden ingeleverd. Omdat het Weeshuis in principe niet door de Duitsers betreden werd, brachten veel Burenaren hun toestellen heimelijk daarheen. Vader de Ridder nam het risico en had op zeker moment wel tweehonderd toestellen op zolder onder een zeildoek staan.

Een schokkende gebeurtenis was de plotselinge dood van vader De Ridder in maart 1943. Voor mij een traumatische herinnering, ik was getuige van de hartaanval die hem het leven kostte. Hij was een alom gerespecteerd mens, eerlijk en rechtvaardig. Na zijn overlijden wilde het Curatorium een mannelijke provoost aanstellen naast mevrouw De Ridder. Daarop dreigde zij op staande voet ontslag te nemen. Men ging overstag en onze weesmoeder heeft, met enige hulp van buitenaf en van de tuinman, tot 1953 voor 'haar' negentien kinderen gezorgd. Hulp kwam ook van Duitse zijde. De kok Heinrich gaf haar wekelijks een flink stuk vlees voor de kinderen. Hij wilde niet dat zij honger zouden lijden. Met het wegvallen van onze weesvader ontstond er iets meer 'vrijheid' voor de jongens. Daar maakten drie van hen, onder wie mijn broer Piet, op een dag in 1943 gebruik van. In de Nachtegaalstraat werden een aantal Duitse vrachtwagens geparkeerd en de jongens ontdekten al snel dat daarin van alles lag waarvan een jongenshart sneller gaat kloppen: bajonetten, verrekijkers, et cetera.

Ze klommen over de muur, gristen van alles onder het dekzeil vandaan en smeten dat de tuin in om het vervolgens in huis op te bergen. Dat kwam er echter niet van. Twee potige soldaten klommen over de muur, grepen het drietal en voerden hen mee naar het Groene Kruisgebouw in de Gasthuisstraat. Daar moesten ze zich spiernaakt uitkleden en rondjes lopen rond een tafel. Bij elke hoek stond een soldaat met een karwats! Zo doordringend was hun gegil, dat buurtbewoners alarm sloegen. Uiteindelijk zijn ze bloedend en wel teruggekeerd en nog wekenlang verpleegd.

Veel indruk maakte op ons ook het sterven van één van onze weezusjes, Bertha de Smale. Zij overleed op 17 september 1944, terwijl de lucht vol was van vliegtuigen die bij de slag om Arnhem betrokken waren, aan een abces in haar keel, omringd door alle weeskinderen.

Tegen het einde van de oorlog werden toch nog acht officieren in de logeerkamertjes van het Weeshuis gehuisvest, vlakbij de meisjesslaapzaal! Uit voorzorg versjouwde Hoogteijling elke avond een reeks zware meubelen waarmee hij de gangdeur naar de meisjesslaapzaal afdoende barricadeerde! Omdat de heren nogal eens bij restaurant Beekman aan de Schnaps zaten, ver na middernacht in de olie terugkeerden en dan luidruchtig op de piano begonnen te tingelen, kregen de meisjes niettemin ernstig gebrek aan nachtrust. Mevrouw de Ridder riep ten einde raad de hulp van dokter Ouwehand in. Kort daarop hing er op de voordeur van het Weeshuis een bord waarop met grote letters: 'Difterie! besmettelijk!' Binnen een week waren de officieren vertrokken!

Colofon

Organisatie

Servicepunt Amateurkunst Rivierengebied
Postbus 250
4000 AG Tiel

Bezoekadres

Kleine Plantage 1a, Tiel
Telefoon: (0344) 636060
E-mail: amateurkunst@plantage.info
Internet: www.servicepuntamateurkunst.info

Hans van Gemert
Leslie Oostveen
Henk Fonteyn
Ingrid Zaaier
Richard Brusse

Projectleider
Artistiek leider
Auteur
Projectmedewerker
Video productie

Financiële ondersteuning

Cultuur- en Erfgoedpact
Prins Bernard Cultuurfonds
Fonds Sluyterman van Loo
RCOAK

Promotiemateriaal

Ontwerp: StudioBont (www.studio-bont.nl)

Met dank aan:

De Plantage, centrum voor de kunsten,
ENVANDOOREN, Zorgcentrum Oranjestad,
Basisschool Koningin Beatrix, Historische Vereniging
Pasqualini, Henny de Heus en het Regionaal Archief
Rivierenland.

Een speciale dank aan de ouders die hun
verhaal hebben willen delen en de leerlingen van
Basisschool Koningin Beatrix die op respectvolle wijze
met de verhalen van de ouders om zijn gegaan!